

Cæsar, habita ad milites concione, qua maxime ad pugnam excitantur, impedimenta Apolloniam mittit. Pompejus suos ad insequendos Cæsareos mittit, ibique pugnatur.

- 73 **C**æsar, a superioribus consiliis depulsus, omnem sibi commutandam belli rationem existimavit. Itaque uno tempore præsiidiis omnibus deductis, et oppugnatione dimissa, coactoque in unum locum exercitum, concionem apud milites habuit: hortatusque est, „ne ea, quæ accidissent, graviter ferrent: neve his rebus terrentur, multisque secundis præliis unum adversum, et id mediocre, opponerent: habendam fortunæ gratiam, quod Italiam sine aliquo vulnere cepissent, quod duas Hispanias, bellicosissimorum hominum peritissimis, atque exercitatissimis ducibus, pacavissent: quod finitimas, frumentariasque provincias in potestatem rede-gissent; denique recordari debere, qua facilitate inter medias hostium classes, oppletis non solum portibus, sed etiam litoribus, omnes in eolumes essent transportati. Si non omnia cederent secunda, fortunam esse industria sublevandam; quod esset acceptum detrimento, ejus juri potius, quam suæ culpæ debere tribui; 74 locum se tutum ad dimicandum dedisse: potitum esse hostium castris, expulisse, ac superasse pugnantes: sed sive ipsorum perturbatio, sive error aliquis, sive etiam fortuna partem jam, præsentemque victoriam interpellasset, dandam omnibus operam, ut acceptum incommodum virtute sarciretur. 75 Quod esset factum detrimentum, in bonum verterent, ut ad Gergoviam accidisset: atque ii, qui ante dimicare potuissent, ultro se 74 prælio offerrent. „Hac habita concione, nonnullos signiferos ignominia notavit, ac loco movit. Exercitui qui-

74 *Locum se tutum.*) Veteres libri. *locum securum*: Scaliger *se tum*: propius vestigiis *se tutum*, quod Clacconius conjecit, Vossius approbavit.

75 *Quod esset factum detrimentum, in bonum.*) Hanc Carriariensis codicis lectionem Manutius commendat. Vulgo *quod si*, cum incisione post *factum*.

dem omni tantus incessit ex iacommodo dolor, tantumque studium infamiæ sarcindæ, ut nemo aut tribuni, aut centurionis imperium desideraret: et sibi quisque etiam pœnæ loco graviores imponderet labores, simulque omnes arderent cupiditate pugnandi: cum superioris etiam ordinis nonnulli oratione permoti manendum eo loco, et rem prælio committendam existimarent. Contra ea Cæsar neque satis militibus perterritis confidebant, spatiumque interponendum ad recreandos animos putabat, relictisque munitionibus, magnopere rei frumentariæ timebat. Itaque nulla interposita mora, sauciorum modo, et ægrorum habita ratione, impedimenta omnia 75 silentio prima nocte ex castris Apolloniam præmisit, ac conquiescere ante iter confectum vetuit. His una legio missa præsidio est. His explicitis rebus, duas in castris legiones retinuit, reliquas de iv. vigilia compluribus portis eductas eodem itinere præmisit: parvoque spatio intermisso, ut et militare institutum servaretur, et 76 quam serissime ejus profectio cognosceretur, conclamari jussit; statimque egressus, et novissimum agmen consecutus, celeriter e conspectu castrorum discessit. Neque vero Pompejus, cognito consilio ejus, moram ullam ad insequendum intulit: sed eadem spectans, si itinere impeditos, et perterritos deprehendere posset, exercitum e castris eduxit, equitatumque præmisit ad novissimum agmen demorandum: neque consequi potuit, quod multum expedito itinere antecesserat Cæsar. Sed 77 cum ventum esset ad flumen Gënum, quod ripis erat impeditis, conse-

76 *Quam serissime.*) Veteres libri *ne citissime*. Ursini codex *quam suetissime*, unde factum, vel in alio clare inventum, quod adhuc expressum est, *quam serissime*, quo adverbio et Plin. xv. 17. usus est, *Tarentina* (pira) *serissime* legit.

77 *Cum ventum esset ad flumen Gënum.*) Distinxi olim cum pluribus a Panyaso Gënum: jam, Cæsaris itineribus, ac castris curatius inspectis, minus dubito, Panyasum ac Gënum

eundem amnem esse. altero fortassis vocabulo corrupto. Idem Clacconio, et in schedis ad Livium Fulvio Ursino visum fuit. Prima opposita castra fuerunt Apso dirempta, cap. 6. sect. 13. altera ad Asparagium cap. 11. sect. 30. et cap. 15. sect. 41. tertia ad Dyrriachium. Unde pulsus Cæsar, transducto Gënum exercitum, in veteribus suis castris contra Asparagium consedit: Pompejus in suis ad Asparagium, ta-

cutus equitatus novissimos praelio detinebat. Huic suos Cæsar equites opposuit, expeditosque antesignanos admiscuit eo, qui tantum profecere, ut equestri praelio commisso, pellerent omnes, compluresque iuterficerent: ipsi incolumes se ad agmen recipere.

men propinquis Dyrrhachio, ut milites in priora castra recurrerent, sarcinas festinatione relictas repetituri. Vides sic Genusum inter Dyrrhachium, et Apsum esse, ubi et Panyasum Ptolemæus posuit. Corripuit mediam Lucanus libr. v.

462. quod forte Græci Τενοός scripserunt, quamquam Dion. xli. p. 177. sit Τενοόδο. Cæsarem, ut videtur, sequuto. Livius prave redundante litera libr. XLIV. 30. circa Genusum annem.

CAPUT XXIII.

Cæsar, et Pompejus se in sua vetera castra recipiunt, inde Cæsar ab eo loco discedit; literas cum mandatis ad Domitium dat, iterque per Epirum habet, Pompejus vero per Macedoniam. Domitius cum Heraclam Senticam petit, ab Allobrogibus certior fit de Cæsaris profectione, et Pompeji adventu; quare Æginium versus obviam Cæsari pergit.

76 **C**onfecto justo itinere ejus diei, quod proposuerat Cæsar, transductoque exercitu flumen Genusum, veteribus suis in castris contra Asparagium consedit, militesque omnes intra vallum continuit, equitatumque per causam pabulandi emissum confestim Decumana porta in castra se recipere jussit. Simili ratione Pompejus, confecto ejusdem diei itinere in suis veteribus castris ad Asparagium consedit; ejusque milites, quod ab opere, integris munitionibus, vacabant, alii lignandi, pabulandique causa longius progrediebantur, alii, quod subito consilium profectionis ceperant, magna parte impedimentorum, et sarcinarum relicta, ad hæc repetenda invitati propinquitate superiorum castrorum, depositis in contubernio armis, vallum relinquerebant. Quibus ad sequendum impeditis, Cæsar quod fore præviderat, meridiano fere tempore signo profectionis dato, exercitum educit, duplicatoque ejus diei

itinere, viii. millibus passuum ex eo loco procedit. Quod facere Pompejus discessu militum non potuit. Postero die Cæsar similiter, præmissis prima nocte impedimentis, de iv. vigilia ipse egreditur, ut si qua imposita esset dimicandi necessitas, subitum casum expedito exercitu subiret. Hoc idem reliquis fecit diebus. Quibus rebus perfectum est, ut altissimis fluminibus, atque impeditissimis itineribus nullum acciperet incommodum. Pompejus enim, primi diei mora illata, et reliquorum dierum frustra labore suscepto, cum se magnis itineribus extenderet, et progressos consequi cuperet, iv. die finem sequendi fecit, atque aliud sibi consilium capiendum existimavit. Cæsari ad saucios deponendos, stipendium exercitui dandum, socios confirmandos, præsidium urbibus relinquendum, 78 necesse erat adire Apolloniam. Sed his rebus tantum temporis tribuit, quantum erat properanti necesse; 79 timensque Domitio, ne adventu Pompeji præoccuparetur, ad eum omni celeritate, et studio incitatus ferebatur. Totius autem rei consilium his rationibus explicabat, ut, si Pompejus eodem contenderet, abductum illum a mari, atque ab iis copiis, quas Dyrrhachii comparaverat, frumento, ac commeatu abstractum, pari conditione belli secum decertare cogeret; si in Italiam transiret, conjuncto exercitu cum Domitio, per Illyricum Italiæ subsidio proficisceretur; sin Apolloniam, Oricumque oppugnare, et se omni maritima ora excludere conaretur, obsessio tamen Scipione, necessario illum suis auxilium ferre cogeret. Itaque, præmissis nuntiis, ad Cn. Domitium Cæsar scripsit, et quid fieri vellet, ostendit; præsidioque Apolloniæ cohortibus iv., Lissi i., iii. Orici relictis, quique erant ex

78 Necesse erat adire Apolloniam.

79 Timensque Domitio.) Cn. Domitius, ut mox sect. 5. prænomine distinguitur a Lucio Domitio, Pompejum secuto, c. 25. sect. 83. Ille ex familia Calvinorum, hic ex Ahenobarborum habuisset divertendi Apollo-

niam. Cn. Domitius, ut mox sect. 5. prænomine distinguitur a Lucio Domitio, Pompejum secuto, c. 25. sect. 83. Ille ex familia Calvinorum, hic ex Ahenobarborum patricia fuit. Vid. Suet. Ner. c. 2.

vulneribus ægri, depositis, per Epirum, atque Acarnaniam iter facere cœpit. Pompejus quoque de Cæsaris consilio conjectura judicans, ad Scipionem prope-
 79 randum sibi existimabat; si Cæsar iter illo haberet, ut subsidium Scipioni ferret, si ab ora maritima, Corcyraque discedere nollet, quod legiones, equitatumque ex Italia expectaret, ipse ut omnibus copiis Domitium aggrediretur. Iis de causis uterque eorum celeritati studebat, ut suis esset auxilio, et, ad opprimendos adversarios, ne occasione temporis deesset. Sed Cæsarem Apollonia directo itinere averterat. Pompejus⁸⁰ per Candaviam iter in Macedoniam expeditum habebat. Accessit etiam improvise aliud incommodum, quod Domitius, qui dies complures castris Scipionis castra collata habuisset, rei frumentariæ causa ab eo discesserat, et⁸¹ Heracleam Senticam, quæ est sub-
 jecta Condaviæ, iter fecerat: ut ipsa fortuna illum ob-
 jicere Pompejo videretur. Hæc ad id tempus Cæsar ignorabat. Simul a Pompejo literis per omnes provin-
 cias, civitatesque dimissis de prælio ad Dyrrhachium facto elatius, inflatusque multo, quam res erat gesta, fama precrebuerat, „pulsum fugere Cæsarem, pene omnibus copiis amissis.“ Hæc itinera infecta redderant: hæc civitates nonnullas ab ejus amicitia averterant. Quibus accidit rebus, ut pluribus dimissi itineribus a Cæsare ad Domitium, et ab Domitio ad Cæsarem, nulla ratione iter conficere possent. Sed Al-

⁸⁰ Per Candaviam iter in Macedoniam.) Candavia Strab. VII. p. 223, est ἡ πορὶ Ἰλλυρικόν, jugum montium ex Illyrico in Macedoniam procurrens, per quod via Egnacia ferebatur. Cic. III. Attic. ep. VII. *Accedemus in Epirum, aut tarde per Candaviam ibimus.* Vide supra c. 4. sect. II. hujus libri.

⁸¹ Heracleam Senticam.) Livius XLV. 19. et Plin. IV. 10. *Senticam* tertia vocali scripserunt. et Thucydidi libr. II. p. 169. Σντος populus, unde co-

gnomen est, vocati. in Cæsare a mala manu scioli alicujus hæc vox videtur addita. Nam Heraclea Sintica nimium a Candaviæ remota, quantum spatii est ab Illyrico monte ad Bisaltas in Thraciæ confinio. Propior Candaviæ aut contigua *Heracleæ Lyncestidis* regionis, quam non dubito Cæsarem vel scripsisse, vel in animo habuisse. Nec vacabat Pompejo ad Sintos, Bisaltas, et Strymonem usque excurrere; sed belli rationes in ceterioribus detinebant.

Iobroges Roscilli, atque Ægi familiares; quos perfugisse ad Pompejum demonstravimus, conspicati in itinere exploratores Domitii, seu pristina sua consuetudine, quod una in Gallia bella gesserant, seu gloria elati, cuncta, ut erant acta, exposuerunt, Cæsaris profectionem, et adventum Pompeji docuerunt. A quibus Domitius certior factus, vix IV. horarum spatio antecedens, hostium beneficio periculum vitavit: et ad Æginium, quod est objectum, oppositumque Thessaliæ, Cæsari venienti occurrit.

CAPUT XXIV.

Cæsar Gomphos petit; Androsthenes Thessaliæ prætor Pompejo scribit, ut sibi in auxilium contra Cæsarem veniat. Cæsar oppugnatum oppidum capit; Metropoli-nam petit, quam urbem, sicut reliquas Thessaliæ, capit. Apud Larissæos Pompejum exspectat; eo paullo post pervenit Pompejus, suumque cum Scipionis exercitu conjungit.

Conjuncto exercitu, Cæsar Gomphos pervenit, quod⁸⁰ est oppidum primum Thessaliæ venientibus ab Epizo: quæ gens paucis ante mensibus ultro ad Cæsarem legatos miserat, ut suis omnibus facultatibus uteretur, præsidiumque ab eo militum petierat. Sed eo fama jam præcurrerat, quam supra docuimus, de prælio Dyrrhachino, quod multis auxerat partibus. Itaque Androsthenes prætor Thessaliæ, cum se victoriæ Pompeji comitem esse mallet, quam socium Cæsaris in rebus adversis, omnem ex agris multitudinem servorum, ac liberorum in oppidum cogit; portisque præcludit; et ad Scipionem, Pompejumque nuntios mittit, ut sibi subsidio veniant: se confidere munitionibus oppidi, si celeriter succurratur; longinquam oppugnationem sustinere non posse. Scipio discessu exercituum a Dyrrhachio cognito, Larissam legiones adduxerat. Pompejus nondum Thessaliæ appropinquabat. Cæsar castris munitis scalas, musculosque ad repentinam oppugnationem fieri, et crates parari jus-

sit. Quibus rebus effectis, cohortatus milites docuit, quantum usum haberet ad sublevandam omnium rerum inopiam, potiri oppido pleno, atque opulento; simul reliquis civitatibus urbis hujus exemplo ferre terrorem; et id fieri celeriter, prius quam auxilia concurrerent. Itaque usus singulari militum studio, eodem, quo venerat, die, post horam ix. oppidum altissimis mœnibus oppugnare aggressus, ante solis occasum expugnavit, et ad diripiendum militibus concessit; statimque ex oppido castra movit,⁸² et Metropolitam venit; sic, ut nuntios expugnati oppidi, famamque antecederet. Metropolitam, eodem primum usi consilio iisdem permoti rumoribus, portas clausurunt, murosque armatis compleverunt. Sed postea casu civitatis Gomphensium ex captivis cognito, quos Cæsar ad murum producidos curaverat, portas aperuerunt. Quibus diligentissime conservatis, collata fortuna Metropolitaram cum casu Gomphensium, nulla Thessaliæ fuit civitas præter Larissæos, qui magnis exercitiis Scipionis tenebantur,⁸³ quin Cæsari pateret, atque imperata faceret. Ille segetis idoneum locum in agris nactus, quæ prope jam matura erat, ibi adventum expectare Pompeji, eoque omnem rationem belli conferre constituit. Pompejus paucis post diebus in Thessaliam pervenit: concionatusque apud cunctum exercitum suis agit gratias; Scipionis milites cohortatur, ut parta jam victoria prædæ, ac præmiorum velint esse participes: receptisque omnibus in una castra legionibus, suum cum Scipione honorem partitur;⁸⁴ classicumque apud eum cani, et alterum illi jubet prætorium tendi.

82 *Et Metropolitam venit.*) Metropolis non commune, sed proprium urbis in Thessalia nomen est: cujus cives brevi post Metropolitam dicuntur.

83 *Quin Cæsari pateret.*) Plures libri, præsertim veteres, pareret; elegantius Jungerm. et recentes cum D. Vossii notis, pateret. Etiam ταυτότης esset pareret, atque imperata faceret.

84 *Classicumque apud eum cani.*) Æque apud Scipionem cani, atque apud Pompejum. Cum enim duo summi duces, aut consules in unis castris erant, apud utrumque classicum canebatur: ideoque Asdrubal suspicatus alterum consulem in castra venisse, observari jubet, semel bis ne signum canat in castris. Liv. xxxii. 47.

CAPUT XXV.

Pompejani victoriam sibi certissimam promittentes, de bonis, et dignitatibus, quas Romæ, finito bello, se habituros arbitrantur, contendunt.

Auctis copiis Pompeji, duobusque magnis exercitiis conjunctis, pristina omnium confirmatur opinio, et spes victoriæ augetur adeo, ut, quidquid intercederet temporis, id morari reditum in Italiam videretur; et, si quando quid Pompejus tardius, aut consideratius faceret, unius esse negotium diei, sed illum delectari imperio, et consulares, prætoriosque servorum habere numero, dicerent. Jamque inter se palam de præmiis, ac sacerdotiis contendebant; in annosque consulatum definiebant. Alii domos, bonaque eorum, qui in castris erant Cæsaris, petebant: magnaque inter eos in consilio fuit controversia, oporteretne L. Hirri, quod is a Pompejo ad Parthos missus esset, proximis comitiis prætorii absentis rationem haberi, cum ejus necessarij fidem implorarent Pompeji, ut præstaret, quod proficiscenti recepisset; ne per ejus auctoritatem deceptus videretur; reliqui in labore pari, ac periculo, ne unus omnes antecederet, recusarent. Jam⁸⁵ de sacerdotio Cæsaris Domitius, Scipio, Spintherque Lentulus quotidianis contentionibus ad gravissimas verborum contumelias palam descendunt; cum Lentulus ætatis honorem ostentaret;⁸⁶ Domitius urbanam gratiam, dignitatemque jactaret; Scipio affinitate Pompeji confideret. Postulavit etiam L. Afranium proditionis exercitus Actius Rufus apud Pompejum, quod gestum in Hispania diceret. Et L. Domitius in consilio dixit, placere sibi, bello confecto, ternas tabellas dari ad judicandum iis, qui ordinis essent

85 *De sacerdotio Cæsaris.*) mitius Ahenobarbus, c. 78. 2. De pontificatu maximo. *Suet. Cæs. cap. 13. et 46.* Et Plutarch. p. 728. περι της Καίσαρος αρχιερωσύνης.

86 *Domitius, Scipio.*) L. Do-

mitius Ahenobarbus, c. 78. 2. ad Pharsalum periit, cap. 99. Hic Pompejanus: at Cn. Domitius Calvinus, Cæsarianus. Vide supra c. 23. sect. 78.

senatorii, belloque una cum ipsis non interfuisent, sententiasque de singulis ferrent, qui Romæ remansissent, quique intra præsidia Pompeji fuissent, neque operam in re militari præstitissent. Unam fore tabellam, qui liberandos omni periculo censerent; alteram, qui capitis damnarent; tertiam, qui pecunia mulctarent. Postremo omnes aut de honoribus suis, aut de præmii pecuniæ, aut de persequendis inimicis agebant. Nec quibus rationibus superare possent, sed quemadmodum uti victoria deberent, cogitabant.

CAPUT XXVI.

Cæsar exercitum e castris educit, et suos præliis assuefacit; iterum castra movet ad defatigandum in itinere Pompeji exercitum.

84 **R**e frumentaria præparata, confirmatisque militibus, et satis longo spatio temporis a Dyrrhachinis præliis intermisso, cum satis perspectum militum animum habere videretur, tentandum Cæsar existimavit, quidnam Pompejus propositi, aut voluntatis ad dimicandum haberet. Itaque ex castris exercitum educit, aciemque instruxit, primum suis locis, pauloque a castris Pompeji longius; continentibus vero diebus, ut progrediretur a castris suis, collibusque Pompejanis aciem subjiceret. Quæ res in dies confirmatiorem ejus efficiebat exercitum. Superius tamen institutum in equitibus, quod demonstravimus, servabat; ut, quoniam numero multis partibus esset inferior, adolescentes, atque expeditos ex antesignanis electos milites ad pernicitatem armis inter equites præliari juberet, qui quotidiana consuetudine usum quoque ejus generis præliorum perciperent. His erat rebus effectum, ut equites m. apertioribus etiam locis v. millium Pompejanorum impetum, cum adesset usus, sustinere auderent; neque magnopere eorum multitudine terrerentur. Namque etiam per eos dies prælium secundum equestre fecit, atque unum Allobrogem ex
85 cum quibusdam interfecit. Pompejus, quia castra in col-

le habebat, ad infimas radices montis aciem instruebat, semper, ut videbatur, spectans, si iniquis locis Cæsar se subjiceret. Cæsar nulla ratione ad pugnam elici posse Pompejum existimans, hanc sibi commodissimam belli rationem judicavit, uti castra ex eo loco moveret, semperque esset in itineribus, hoc sperans, ut movendis castris, pluribusque adeundis locis, commodiore frumentaria re uteretur, simulque in itinere, ut aliquam occasionem dimicandi nancisceretur, et insolitum ad laborem Pompeji exercitum quotidianis itineribus defatigaret.

CAPUT XXVII.

Cum Pompejum longe a vallo progressum Cæsar videret, suos ad pugnam hortatur. Labienus consilium laudat Pompeji milites ad pugnam

His constitutis rebus, signo jam perfectionis dato, 87 tabernaculisque detensis, animadversum est, paullo ante, extra quotidianam consuetudinem, longius a vallo esse aciem Pompeji progressam, ut non iniquo loco posse dimicari videretur. Tunc Cæsar, apud suos, cum jam esset agmen in portis: "Differendum est, inquit, iter in præsentia nobis, et de prælio cogitandum, sicut semper depoposcimus: animo simus ad dimicandum parati: non facile occasionem postea reperiemus." Confestimque expeditas copias educit, Pompejus quoque, ut 86 postea cognitum est, suorum omnium hortatu statuerat prælio decertare. Namque etiam in consilio superioribus diebus dixerat, "prius quam concurrerent acies, fore, ut exercitus Cæsaris pelleretur. Id cum essent plerique admirati: Scio, inquit, pene incredibilem rem polliceri: sed rationem consilii mei accipite, quo firmiore animo in prælium prodeatis. Persuasi equitibus nostris, idque mi-

87 Tabernaculisque detentebatur: ita detendi est destrui, sis.) Refixis: sicut supra cap. et auferri. Livius xli. 4. nuntici tabernacula detendunt.

hi se facturos confirmaverunt, ut cum propius sit accessum, dextrum Caesaris cornu ab latere aperto aggredirentur: ut circumventa ab tergo acie prius perturbatum exercitum pellerent, quam a nobis telum in hostem jaceretur. Ita sine periculo legionum, et pene sine vulnerere bellum conficiemus. Id autem difficile non est, cum tantum equitatu valeamus. *Simul denuntiavit*, ut essent animo parati in posterum; et, quoniam fieret dimicandi potestas, ut sæpe cogitavissent, ne usu, manumque reliquorum opinionem fallerent. "Hunc Labienus excepit, ut, cum Caesaris copias despiceret, Pompeji consilium summis laudibus efferret. „ Noli, *inquit*, existimare, Pompei, hunc esse exercitum, qui Galliam, Germaniamque devicerit. Omnibus interfui præliis. Neque temere incognitam rem pronuntio. Perexigua pars illius exercitus superest: magna pars deperit, quod accidere tot præliis fuit necesse. Multos autumnus pestilentia in Italia consumpsit; multi sunt relictii in continenti. An non audistis ex iis, qui per causam valerianis remanserunt, cohortes esse Brundusii factas? Hæ copiae, quas videtis, ex delectibus horum annorum in citeriore Gallia sunt relectæ; et pleræque sunt ex colonis Transpadanis. Attamen, quod fuit roboris, duobus præliis Dyrrhachinis interiiit. *Hæc cum dixisset, juravit*, se, nisi victorem, in castra non reversurum: "reliquosque, ut idem facerent, hortatus est. Hoc laudans Pompejus idem juravit. Nec vero ex reliquis fuit quisquam, qui jurare dubitaret. Hæc cum facta essent in concilio, magna spe, et lætitia omnium discessum est. Ac jam ⁸⁸ animo victoriam præcipiebant, quod de re tanta, et a tam perito Imperatore nihil frustra confirmari videbatur.

⁸⁸ Animo victoriam præcipiebant.) Ante capiebant spe certissima. Sic Fulvii cod. et Paris. Eleganter.

CAPUT XXVIII.

Ostenditur quo ordine, et qua ratione instructus progrediatur ad pugnam Pompeji, et Caesaris exercitus.

Caesar, suo militibus consilio declarato, pugnae signum dari jubet.

Cæsar, cum Pompeji castris appropinquasset, ad hunc modum aciem ejus instructam animadvertit. Erant in sinistro cornu legiones duæ, traditæ a Cæsare initio dissensionis ex S. C., quarum una prima, altera tertia appellabatur. In eo loco ipse erat Pompejus. Mediam aciem Scipio cum legionibus Syriacis tenebat. Cilicensis legio conjuncta cum cohortibus Hispanis, quas transduetas ab Afranio docuimus, in dextro cornu erant collocatæ. Has firmissimas se habere Pompejus existimabat, reliquas inter aciem mediam, cornuaque interjecerat, numeroque cohortes ex. expleverat. Hæc erant millia xlv., evocatorum circiter duo, quæ ex beneficiariis superiorum exercituum ad eum convenerant: quæ tota acie disperserat. Reliquas cohortes xvii. castris, propinquisque castellis præsidio disposuerat. ⁸⁹ Dextrum cornu ejus rivus quidam impeditis ripis muniebat. Quam ob causam cunctum equitatum, sagittarios, funditoresque omnes in sinistro cornu objecerat. Cæsar, superius institutum servans, x. legionem in dextro cornu, ix. in sinistro collocaverat, tametsi erat Dyrrhachinis præliis vehementer attenuata; et huic sic adjunxit viii., ut pene unum ex duabus efficeret, atque alteram alteri præsidio cesserat. Cohortes in acie lxxx. constitutas habebat. ⁹⁰ Quæ summa erat xxxii. Cohortes ii. castris præ-

⁸⁹ Dextrum cornu ejus rivus quidam.) Enipeus nomine. Lucanus libr. vi. vers. 116.

Sanguine Romano quam turbidus ibis Enipeus!
Et vers. 224. ubi aciei ordinem describit:

At juxta fluvios, et stagna undantis Enipei

Ca. ppadocum montana cohort, et largus habentis Ponticus ibat eques.

⁹⁰ Quæ summa erat cccxxxii.) In libris est xxii. quod minus est numero cohortium, quarum singulis, si, quod minimum est, quadringentos tribus, sicut mxxxii.

sidio reliquerat. Sinistro cornu Antonium, dextro P. Sullam, ⁹¹ media acie Cn. Domitium præposuerat. Ipse contra Pompejum constitit. Simul his rebus animadversis, quas demonstravimus, timens, ne a multitudine equitum dextrum cornu circumveniretur, ce-
 90 ⁹² riter ex tertia acie singulas cohortes detraxit, atque ex his quartam instituit, equitatuque opposuit, et, quid fieri vellet, ostendit: monuitque ejus diei victoriam in earum cohortium virtute constare: simul tertiae aciei, totique exercitui imperavit, ne injussu suo concurreret: se, cum id fieri vellet, vexillo signum daturum. Exercitum cum militari more ad pugnam cohortaretur, suaque in eum perpetui temporis officia prædicaret, "in primis commemoravit, testibus se militibus uti posse, quanto studio pacem petisset: quæ per Vatinium in colloquiis, quæ per A. Clodium cum Scipione egisset; quibus modis ad Oricum cum Libone de mittendis legatis contendisset, neque se unquam abuti militum sanguine, neque Rempublicam alterutro exercitu privare voluisse.," Hac habita oratione, exposcentibus militibus, et studio pugnae ardentibus, tuba signum dedit.

⁹¹ Media acie Cn. Domitium præposuerat.) Sic libri, id est, media acie. Domitius hic ex Calvinor. familia. Plutarch. d. I. l. 17 p. 278. τοῖς μέσοις ἐπέσχεσε Καλλίτρον Δομίτιον. cohortes.) Ex unaquaque legione tertiae aciei. Sex autem cohortes detractæ ex totidem legionibus. Plutarch. d. I. l. 17 p. 278. τριῶν σπειρας vocat: Frontinus II. 3. libr. I. Sex cohortes in subsidio retinuit ad res subitas.

⁹² Ex tertia acie singulas

CAPUT XXIX.

Crastinus suos adhortatus, in pugnam primus procurrit: prælium vario eventu utrinque commissum. Pompeji equites se in altissimos montes recipiunt, omnes postea fugiunt. Pompejus se in castra confert. Cæsar Pompeji castra expugnat. Pompejus Larissam petit, inde fugiens navem conscendit.

Erat ⁹³ Crastinus evocatus in exercitu Cæsar's, qui ⁹¹ superiore anno apud eum primum pilum in legione x. duxerat, vir singulari virtute. Hic, signo dato: "Sequimini me, inquit, manipulares mei qui fuistis; et vestro imperatori, quam constituistis, operam date. Unum hoc prælium superest, quo confecto, et ille suam dignitatem, et nos nostram libertatem recuperavimus. Simul respiciens Cæsarem: Faciam, inquit, hodie, imperator, ut aut vivo mihi, aut mortuo gratias agas.," Hæc cum dixisset, primus ex dextro cornu procurrit, atque eam milites electi circiter cxx. voluntarii ejusdem centuriæ sunt prosecuti. Inter duas acies tantum ⁹² erat relictum spatii, ut satis esset ad concursum utriusque exercitus. Sed Pompejus suis prædixerat, ut Cæsaris impetum exciperent; neve se loco moverent, aciemque ejus distrahi paterentur. Idque ⁹⁴ admonitu C. Triarii fecisse dicebatur, ut primus excursus, visque militum infringeretur, aciesque distenderetur, atque suis ordinibus dispositi dispersos adorirentur: levius quoque casura pila sperabat, in loco retentis militibus, quam si ipsi immisis telis occurrissent: simul fore, ut, duplicato cursu, Cæsaris milites exanimarentur, et lassitudinē conficerentur. Quod nobis quidem nulla ratione factum a

⁹³ Erat Crastinus evocatus.) Crassinium Plutarchus vocat; sed nostram lectionem Lucani metrum defendit. l. VII. v. 471. Sed sensum post fata tua dent, Crastine, morti. Cujus torta manu commisit lancea bellum,

Primaque Thessaliam Romano sanguine tinxit.

⁹⁴ Admonitu C. Triarii.) Hic Triarius videtur, qui Mithridatico bello infelix Lucul. i. legatus fuerat: cujus plena libertatis senectutis oratio laudatur a Cicerone in Bruto cap. 76.

Pompejo videtur: propterea quod est quædam animi incitatio, atque alacritas naturaliter innata omnibus, quæ studio pugnae incenditur. Hanc non reprimere, sed augere imperatores debent. Neque frustra antiquitus institutum est, ut signa undique concinerent, clamoremque universi tollerent, quibus rebus et hostes terri, et suos incitari existimaverunt. Sed nostri milites, dato signo, cum infestis pilis procurrissent, atque animadvertissent, non concurrere a Pompejanis, usu periti, ac superioribus pugnis exercitati, sua sponte cursum represserunt, et ad medium fere spatium constiterunt, ne consumptis viribus appropinquarent: parvoque intermisso temporis spatio, ac rursus renovato cursu, pila miserunt, celeriterque, ut erat præceptum a Cæsare, gladios strinxerunt. Neque vero Pompejani huic rei defuerunt. Nam et tela missa exceperunt, et impetum legionum tulerunt, et ordines conservaverunt, pilisque missis ad gladios redierunt. Eodem tempore equites a sinistro Pompeji cornu, ut erat imperatum, universi procurrerunt, omnisque multitudo sagittariorum se profudit, quorum impetum noster equitatus non tulit, sed paullum loco motus cessit, equitesque Pompejani hoc acrius instare, et se turmatim explicare, aciemque nostram a latere aperto circumire coeperunt. Quod ubi Cæsar animadvertit, iv. aciei, quam instituerat ex cohortium numero, signum dedit. Illi celeriter procurrerunt, infestisque signis tanta vi in Pompeji equites impetum fecerunt, ut eorum nemo consisteret, omnesque conversi non solum loco excederent, sed protinus incitati fuga montes altissimos peterent. Quibus summotis, omnes sagittarii, funditoresque destituti inermes sine præsidio interfecti sunt. Eodem impetu cohortes sinistro cornu, pugnantibus etiam tum, ac resistentibus in acie Pompejanis, circumierunt, eosque a tergo sunt adorti. Eodem tempore tertiam aciem Cæsar, quæ quieta fuerat, et se ad id tempus loco tenuerat, procurrere iussit. Ita, cum recentes, atque integri defessis successissent, alii autem a tergo adorientur, sustinere Pompejani non potuerunt, atque universi terga verterunt. Neque vero Cæsarem fefellerit,

quin ab iis cohortibus, quæ contra equitatum in iv. acie collocatæ essent, initium victoriae oriretur, ut ipse in cohortandis militibus pronuntiaverat. Ab his enim primum equitatus est pulsus; ab iisdem facta cædes sagittariorum, atque funditorum: ab iisdem acies Pompejana a sinistra parte circumventa, atque initium fugæ factum. Sed Pompejus, ut equitatum pulsum vidit, atque eam partem, cui maxime confidebat, perterritam animadvertit, aliis diffusus acie excessit, protinusque se in castra equo contulit, et iis centurionibus, quos in statione ad prætoriam portam posuerat, elare, ut milites exaudirent, "Tueamini, inquit, castra, et defendite diligenter, si quid durius acciderit. Ego reliquas portas circumeo, et castrorum præsidia confirmo." Hæc cum dixisset, se in prætorium contulit, summæ rei diffidens, et tamen eventum expectans. Cæsar, Pompejanis ex fuga intra vallum compulsis, nullum spatium perterritis dari oportere existimans, milites cohortatus est, ut beneficio fortunæ uterentur, castraque oppugnarent: qui, etsi magno æstu fatigati, (nam ad meridiem res erat perducta) tamen ad omnem laborem animo parati, imperio paruerunt. Castra a cohortibus, quæ ibi præsidio erant relictæ, industriæ defendebantur; multo etiam acrius a Thracibus, barbarisque auxiliis. Nam qui ex acie refugerant milites, et animo perterriti, et lassitudine confecti, missis plerique armis, signisque militaribus, magis de reliqua fuga, quam de castrorum defensione cogitabant. Neque vero diutius, qui in vallo constiterant, multitudinem telorum sustinere potuerunt; sed confecti vulneribus locum reliquerunt, protinusque omnes, ducibus usi centurionibus, tribunisque militum, in altissimos montes, qui ad castra pertinebant, confugerunt. In castris Pompeji videre licuit ⁹⁵ triclina ⁹⁶

⁹⁵ Triclina strata.) Et Spartianus. Hadr. c. 10. in castrorum luxu triclina notavit: quamvis non ignorem, utrumque locum a Salmasio sollicitari. Tuentur Casubonus, et Dionysius Vossius. Vehementius Scaliger ad Festum voce Umbrae manus scriptorum urget trichilus: sed his qui con-

strata, magnum argenti pondus expositum, recentibus cespitibus tabernacula contrata, L. etiam Lentuli, et nonnullorum tabernacula protecta hedera, multaque præterea, quæ nimiam luxuriam, et victoriæ fiduciam designarent; ut facile existimari posset, nihil eos de eventu ejus diei timuisse, qui non necessarias conquirerent voluptates: atque ille miserimo, ac patientissimo exercitui Cæsaris luxuriam objiciebant, cui semper omnia ad necessarium usum defuissent. Pompejus jam, cum intra vallum nostri versarentur, equum nactus, detractis insignibus imperatoriis, decumana porta se ex castris ejecit, protinusque equo citato Larissam contendit. Neque ibi consistit; sed eadem celeritate paucos suorum ex fuga nactus, nocturno itinere non intermisso, comitatu equitum xxx. ad mare pervenit, navemque frumentariam conscendit: sæpe, ut dicebatur, querens, tantum se opinionem sefellisse, ut a quo genere hominum victoriam sperasset, ab eo initio fugæ factus, pene proditus videretur.

venit vox stratas? et quæ sequuntur, magnum argenti pondus expositum? Quæ sanè trichillis, quam trichillis, aptiora sunt.

CAPUT XXX.

Cæsar montem, in quo sunt Pompejani, circummunit: illi, relicto monte, Larissam versus se recipiunt, Cæsare eos insequente. Tandem Pompejani de deditioe cum Cæsare agunt. Numerus occisorum ex utraque parte recensetur.

97 Cæsar castris potitus a militibus contendit, ne in præda occupati reliqui negotii gerendi facultatem dimitterent. Qua re impetrata, montem opere circummunit: re instituit. Pompejani, quod is mons erat sine aqua, diffisi eo loco, relicto monte, 96 universi simul Larissam versus se recipere cœperunt. Qua re animad-

96 *Universi.* Alii juris ejus legunt, Claudius Puteanus, quem Manutius sequitur, con-

jectis viris, equis. Sed sors, et conditio videtur significari.

versa, Cæsar copias suas divisit, partemque legionum in castris Pompeji remanere jussit, partem in sua remisit: iv. secum legiones duxit, commodioreque itinere Pompejanis occurrere cœpit: et progressus millia passuum vi., aciem instruxit. Qua re animadversa, Pompejani in quodam monte constiterunt. Hunc montem flumen sublebat. Cæsar, milites cohortatus, etsi totius diei continenti labore erant confecti, noxque jam suberat, tamen munitione flumen a monte seclisit, ne noctu Pompejani aquari possent. Quo jam perfecto opere, illi de deditioe, missis legatis, agere cœperunt. Pauci ordinis Senatorii, qui se cum iis conjunxerant, noctu fuga salutem petierunt. Cæsar prima luce omnes 98 eos, qui in montem consederant, ex superioribus locis in planitiem descendere, atque arma projicere jussit, quod ubi sine recusatione fecerunt, passisque palmis, projecti ad terram, flentes, ab eo petierunt salutem: consolatus consurgere jussit, et pauca apud eos de lenitate sua locutus, quo minore essent timore, omnes conservavit, 97 militibusque suis jussit, ne qui eorum violarentur; ne quid sui desiderarent. Hac adhibita diligentia, ex castris sibi legiones alias occurrere, et eas, quas secum duxerant, invicem requiescere, atque in castra reverti jussit: eodemque die Larissam pervenit. In eo prælio non amplius cc. milites desideravit, sed centuriones, fortes viros, circiter xxx. amisit. Interfectus est enim fortissime pugnans Crastinus, cujus mentionem supra fecimus, gladio in os adversum coniecto. Neque id fuit falsum, quod ille in pugnam profisciscens dixerat. Sic enim Cæsar existimabat, eo prælio excellentissimam virtutem Crastini fuisse, optimeque eum de se meritum judicabat. Ex Pompejano exercitu circiter millia xv. cecidisse videbantur: sed in deditioem venerunt amplius millia xxiv. Namque etiam cohortes,

97 *Militibusque suis jussit.* unde Mich. Brutus mandavit: unde Mich. Brutus mandavit censebat legendum esse. Qui jussit retinent, Gæcismo excusant, qui an Cæsaris simplicitati conveniat, dubitare licet.

quæ præsidio in castellis fuerant, ⁹⁸ sese Sullæ dederunt. Multi præterea in finitimas civitates refugerunt: signaque militaria ex prælio ad Cæsarem sunt relata c.lxxx., et aquilæ ix. L. Domitius ex castris in montem refugiens, cum vires eum lassitudine defecissent, ab equitibus est interfectus.

⁹⁸ Sese Sulla dederunt.) vett. edd. pleræque: posterioribus adjiciunt. Abest similiter a Beroaldi codice, et aliis quibusdam: tenent

CAPUT XXXI.

D. Lælius Brundisium cum classe petit. Vatinius tres quinqueremes capit. Cassius in Siciliam proficiscitur, et Messanam petit, navesque Pompeji incendit. Hostes, cum naves conscendissent, impetu facto, duas quinqueremes capiunt, in quarum altera erat Cassius, qui tamen aufugit.

¹⁰⁰ Eodem tempore D. Lælius cum classe ad Brundisium venit, eademque ratione, qua factum a Libone antea demonstravimus, insulam objectam portui Brundusino tenuit. Similiter Vatinius, qui Brundusino præerat, tectis, instructisque scaphis elicuit naves Lælianas, atque ex his longius productam unam quinquerem, et minores duas in angustiis portus cepit, itemque per equites dispositos aqua prohibere classarios instituit. Sed Lælius, tempore anni commodiore usus ad navigandum, onerariis navibus Corcyra, Dyrhachioque aquam suis supportabat, neque a proposito deterrebatur, neque ante prælium in Thessalia factum cognitum, aut ignominia amissarum navium, aut necessariorum rerum inopia ex portu, insulaque expelli potuit. ¹⁰¹ Iisdem fere temporibus Cassius cum classe Syrorum, et Phœnicum, et Cilicum in Siciliam venit: et cum esset Cæsaris classis divisa in duas partes, et dimidiæ parti præset P. Sulpicius prætor Vibone ad fretum, dimidiæ M. Pomponius ad Messanam, prius Cassius ad Messanam navibus advolavit, quam Pomponius de ejus adventu cognosceret: perturbatumque eum

nactus, nullis custodiis, neque ordinibus certis, magno vento, et secundo completas onerarias naves tæda, et pice, et stupa, reliquisque rebus, quæ sunt aptæ ad incendia, in Pompejanam classem immisit, atque omnes naves incendit xxxv., in quibus erant xx. ⁹⁹ rostratæ, tantusque eo facto timor incessit, ut, cum esset legio præsidio Messanæ, vix oppidum defenderetur: et nisi eo ipso tempore nuntii de Cæsaris victoria per dispositos equites essent allati, existimabant plerique, futurum fuisse, ut amitterentur. Sed opportunissime nuntiis allatis, oppidum fuit defensum, Cassiusque ad Sulpicianam inde classem profectus est Vibonem: applicatisque nostris ad terram navibus, propter eundem timorem, pari, atque antea, ratione egit. Secundum nactus ventum, onerarias naves circiter xl. præparatas ad incendium immisit, et flamma ab utroque cornu comprehensa, naves sunt combustæ v. Cumque ignis magnitudine venti latius serperet, milites, qui ex veteribus legionibus erant relictæ præsidio navibus, ex numero ægrorum, ignominiam non tulerunt, sed sua sponte naves conscenderunt, et a terra solverunt; impetuque facto in Cassianam classem, quinqueremes ii., in quarum altera erat Cassius, ceperunt. Sed Cassius exceptus scapha refugit. Præterea duæ sunt deprehensæ firemes. Neque multo post de prælio facto in Thessalia cognitum est, ut ipsis Pompejanis fides fieret. Nam ante id tempus fingi hoc a legatis, amicisque Cæsaris arbitrabantur. Quibus rebus cognitis, ex iis locis Cassius cum classe discessit.

⁹⁹ Rostratæ.) sic MSS. et edd. posteriores constrata.

Cæsar Pompejum insequitur, ne copiis coactis bellum iterum renovet. Pompejus Mitylenas venit, inde Ciliciam, et Cyprum; sed cum ei aditus in Antiochiam non pateret, Pelusium venit. Postea per nuntios a Ptolomæo frustra petit auxilium, et transitum in Alexandriam. Achilla regius præfectus, et L. Septimius a Regis tutoribus missi Pompejum de medio tollunt. L. quoque Lentulus occiditur. T. Ampius cum ex Dianæ templo pecunias tollere vellet, Cæsaris adventu interpellatur. Plura in diversis locis vera prodigia, quo tempore Cæsar contra Pompejum pugnavit.

102 **C**æsar, omnibus rebus relictis, persequendum sibi Pompejum existimavit, quascumque in partes ex fuga se recepisset, ne rursus copias comparare alias, et bellum renovare posset; et quantum itineris equitatu efficere poterat, quotidie progrediebatur, legionemque unam minoribus itineribus subsequi jussit. Erat edictum Pompeji nomine in Amphipoli propositum, uti omnes ejus provinciæ juniores, Græci, civesque Romani, jurandi causa convenirent; sed utrum avertendæ suspicionis causa Pompejus proposuisset, ut quam diutissime longioris fugæ consilium occultaret, an novis delectibus, si nemo premeret, Macedoniam tenere conaretur, existimari non poterat. Ipse ad anchoram una nocte constitit: et vocatis ad se Amphipoli hospitibus, et pecunia ad necessarios sumptus corrogata, cognito Cæsaris adventu, ex eo loco discessit, ² et Mityleas paucis diebus venit. Biduum tempestate retentus, navibusque aliis additis actuariis, in Ciliciam, atque inde Cyprum pervenit. Ibi cognoscit, consensu omnium Antiochensium, civiumque Romanorum, qui illic negotiarentur, arcem ante captam esse, excluden-

¹ Amphipoli propositum.) Nobili urbe prope Strimonis ostia.
² Et Mitylenas venit.) Ut in nummis est, hoc nomen scribo: in libris transponunt priores vocales. Urbs autem novissima est insulæ Lesbi, juxta Æoliam.

di sui causa: nuntiosque dimissos ad eos, qui se ex fuga in finitimas civitates recepisse dicerentur, ne Antiochiam adirent; id si fecissent, magno eorum capitis periculo futurum. Idem hoc L. Lentulo, qui superiore anno consul fuerat, et P. Lentulo consulari, ac nonnullis aliis acciderat Rhodi; qui cum ex fugâ Pompejum sequerentur, atque in insulam venissent, oppido, ac portu recepti non erant: missisque ad eos nuntis, ut ex iis locis discederent, contra voluntatem suam naves solverunt. Jamque de Cæsaris adventu fama ad civitates perferebatur. Quibus cognitis rebus, Pompejus, deposito ¹⁰³ adeundæ Syriæ consilio, pecunia societatis sublata, et a quibusdam privatis sumpta, et æris magno pondere ad militarem usum in naves imposito, duobusque milibus hominum armatis, partim quos ex familiis societatum delegerat, partim a negotiatoribus coegerat, quosque ex suis quisque ad hanc rem idoneos existimabat, Pelusium pervenit. Ibi casu rex erat Ptolomæus, puer ætate, magnis copiis cum sorore Cleopatra gerens bellum; quam paucis ante mensibus per suos propinquos, atque amicos regno expulerat, castraque Cleopatrarum non longo spatio ab ejus castris distabant. Ad eum Pompejus misit, ut pro hospitio, atque amicitia patris Alexandria reciperetur; atque illius opibus in calamitate tegeretur. Sed qui ab eo missi erant, confecto legationis officio, liberius cum militibus regis colloqui cœperunt, eosque hortari, ut suum officium Pompejo præstarent, neve ejus fortunam despicerent. In hoc erant numero complures Pompeji milites; quos ex ejus exercitu acceptos in Syria ³ Gabinius Alexandriam transduxerat, belloque confecto apud Ptolomeum patrem pueri reliquerat. His tunc ¹⁰⁴ cognitis rebus, amici regis, qui propter ætatem ejus in procuratione erant regni, sive timore adducti, ut postea prædicabant, ne, sollicitato exercitu regio, Pompejus Alexandriam, Ægyptumque occuparet; sive despecta ejus fortuna, ut plerumque in calamitate ex amicis inimici existunt, iis, qui erant ab eo missi, palam

³ Gabinius Alexandriam.) sulem regem Ptolomæum cum Gabinius, Syriæ proconsul, exercitu reduxerat.

liberaliter responderunt, eumque ad regem venire iusserunt. Ipse clam consilio inito, Achillam præfectum regium singulari hominem audacia, et L. Septimium tribunum militum ad interficiendum Pompejum miserunt. Ab his liberaliter ipse appellatus, et quadam nocturia Septimii productus, quod bellum prædonum apud eum ordinem duxerat, naviculam parvulam conscendit cum paucis suis, et ibi ab Achilla, et Septimio interficitur. Item L. Lentulus comprehenditur a rege, et in custodia necatur. Cæsar, cum in Asiam venisset, reperiebat, T. Ampium conatum esse tollere pecunias Epheso ex Fano Dianæ: ejusque rei causa senatores omnes ex provincia vocasse, ut iis testibus in summa pecuniæ uteretur, sed interpellatum adventu Cæsaris profugisse. Ita 4 duobus temporibus Ephesiæ pecuniæ Cæsar auxilium tulit. Item constabat, 5 Elide in templo Minervæ, repetitis, atque enumeratis diebus, quo die prælium secundum fecisset Cæsar, simulacrum Victoriæ, quod ante ipsam Minervam collocatum erat, et ante ad simulacrum Minervæ spectabat, ad valvas se templi, limenque convertisse. Eodemque die Antiochiæ in Syria bis tantus exercitus clamor, et signorum sonus exauditus est, ut in muris armata civitas discurreret. Hoc idem Ptolemaide accidit. Pergami 6 in occultis, ac reconditis templi, præter sacerdotes, adire fas non est, quæ Græci ἄβρα appellant, tympana sonuerunt. Item Tralibus in templo Victoriæ, ubi Cæsaris statuam consecraverant, palma per eos dies 7 in tecto inter coagmenta lapidum ex pavimento extitisse ostendebatur.

4 Duobus temporibus Ephesiæ pecuniæ Cæsar.) Primum, cum Scipio ei emineret, Cæsaris tractu in Græciam facto, ut a Pompejo festinanter avocaretur. *Supra cap. 17. sect. 53.* Iterum hoc loco, cum idem T. Ampius tentaret.

5 Elide in templo Minervæ.) Elis urbs regionis Elidis in Peloponneso, cujus sextum casum Cicero libr. XIII. epist. XXVI

Elis format. Sed et Strabo H. A. 3. c. obliquo urbis casu. Vid. Notit. Orbis Antiq.

6 In occultis ac reconditis templi.) Sic plures libri manuscripti ab Fulvio, et D. Vossio nominantur. Vulgo, ac remotis.

7 In tecto ex pavimento.) Plutarchus p. 730. παρὰ τὴν βῆσαν τοῦ ἀνθράκτου.

CAPUT XXXIII.

Cæsar cum copiis Alexandriam petit, ibique de Pompeji morte certior fit. Aliquot legiones ex Asia convocat, ut se tutum reddat ab incursionibus populi ejus regni; præterea se judicem constituit ad componendas controversias inter Ptolemaum, et ejus sororem Cleopatram.

Cæsar paucos dies in Asia moratus, cum audisset Pompejum 8 Cypri visum, conjectans, eum in Ægyptum iter habere, propter necessitudines regni, reliquasque ejus loci opportunitates; cum legionibus, una, quam ex Thessalia se sequi jusserat, et altera, quam ex Achaja a Fusio legato evocaverat, equitibusque decem, et navibus longis Rhodiis x., et Asiaticis paucis Alexandriam pervenit. In his erant legionariorum hominum III. millia cc. Reliqui vulneribus ex præliis, et labore, ac magnitudine itineris consequi non potuerant. Sed Cæsar, confusus fama rerum gestarum, infirmis auxiliis proficisci non duraverat, atque omnem sibi locum tutum fore existimabat. Alexandriæ de Pompeji morte cognoscit, atque ibi primum e navi egrediens clamorem militum audit, quos rex in oppido præsidii causa reliquerat; et concursum ad se fieri videt, quod fasces anteferrentur. In hoc omnis multitudo majestatem regiam minui prædicabat. Hoc sedato tumultu, crebræ continuis diebus ex concursu multitudinis concitationes fiebant: compluresque milites hujus urbis omnibus partibus interficiebantur. Quibus rebus animadversis, legiones sibi alias ex Asia adduci jussit, quas ex Pompejanis militibus confecerat. Ipse enim necessario Etesii tenebatur, qui Alexandria navigantibus sunt adversissimi venti. Interim controversias regum ad populum Romanum, et ad se, quod

8 Cypri visum.) In Cypro. Et Nepos Miltiadi cap. 2. domum nonnunquam imitantur syntaxi Chersonesi habere, nam et re-

esset consul, pertinere existimans, atque eo magis officio suo convenire, quod superiore consulatu cum patre Ptolemæo et lege, et S. C. societas erat facta; ostendit sibi placere, regem Ptolemæum, atque sororem ejus Cleopatram exercitus, quos haberent, dimittere; et de controversiis jure apud se potius, quam inter se armis disceptare.

CAPUT XXXIV.

Pothinus Ptolemæi tutor indignatus Regem ad dicendam causam e. occ. ri, exercitum convocat, cui præficit Achillam. Ptolemæus pater ex filiis majorem natu instituit regni hæredem.

Erat in procuratione regni propter ætatem pueri nutritius ejus, eunuchus, ⁹ nomine Pothinus. Is primum inter suos queri, atque indignari cœpit, regem ad dicendam causam evocari: deinde adiutores quosdam conscios sui nactus ex regiis amicis, exercitum a Pelusio clam Alexandriam evocavit; atque eundem Achillam, cujus supra meminimus, omnibus copiis præfecit. Hunc incitatum suis, et regis inflatum pollicitationibus, quæ fieri vellet, literis, nuntiisque edocuit. In testamento Ptolemæi patris hæredes erant scripti ex duobus filiis major, et ex duabus ea, quæ ætate antecedebat. Hæc uti fierent, per omnes Deos, perque fœdera, quæ Romæ fecisset, eodem testamento Ptolemæus populum Romanum obtestabatur. Tabulæ testamenti, unæ per legatos ejus Romam erant allatæ, ut in arario ponerentur; (ex, cum propter publicas occupationes poni non potuissent, apud Pompejum sunt depositæ) alteræ, eodem exemplo, relictæ, atque obsignatæ, Alexandriæ proferebantur.

⁹ *Nomine Pothinus.* Male etiam Dioni, Plutarcho, et Ap- libri quidam *Pothinus*. Est plano ποσειδωνος.

CAPUT XXXV.

Exercitus Ptolemæi regis Alexandriam petit. Caesar suos milites in armis esse jubet. Dioscorides, et Serapion ad Achillam missi, ut ejus consilium cognoscerent, occiduntur. Refertur numerus copiarum Achillæ, a quo Alexandria occupatur, et cum Casare pugnatur. Describitur insula Pharos, quam Casar capit. Filia minor Ptolemæi se ad Achillam confert, et cum eo bellum administrat. Pothinus a Casare interficitur.

De his rebus cum ageretur apud Casarem, isque ¹⁰ maxime vellet pro communi amico, atque arbitro controversias regum componere: subito exercitus regius, equitatusque omnis venire Alexandriam nuntiat. Casaris copiæ nequaquam erant tantæ, ut eis, extra oppidum si esset dimicandum, confideret. Relinquebatur, ut se suis locis oppido teneret, consiliumque Achillæ cognosceret. Milites tamen omnes in armis esse jussit: Regemque hortatus est, ut ex suis necessariis, quos haberet maximæ auctoritatis, legatos ad Achillam mitteret, et quid esset suæ voluntatis, ostenderet. A quo missi Dioscorides, et Serapion, qui ambo legati Romæ fuerant, magnamque apud patrem Ptolemæum auctoritatem habuerant, ad Achillam pervenerunt. Quos ille, cum in conspectum ejus venissent, prius quam audiret, aut cujus rei causa missi essent, cognosceret, corripit, ac interfici jussit: quorum alter ¹¹ accepto vulnere occupatus, per suos pro occiso sublatus, alter interfectus est. Quo facto, regem ut in

¹⁰ *Pro communi amico, atque arbitro.* Tamquam communis amicus. Talis enim Casar videri volebat. Supra B. Gall. II. c. 12. sect. 18. *Qui ubi pro perfuga ad eos venit. Et Nepos Datame c. 6. Suo jussu Mitrobarzanem profectum pro perfuga.*

¹¹ *Accepto vulnere occupatus.* Nihil est librorum occupatus: Gronovio potius accedo, qui *sopitus* substituit, sicut Livius I. 41. *sopitum fuisse regem subito ictu.* Vide illius Observ. IV. 8. p. 129.

110 sua potestate haberet, Cæsar efficit, magnam regum nomen apud suos auctoritatem habere existimans, et ut potius privato paucorum, et latronum consilio, quam regio susceptum bellum videretur. Erant cum Achilla copiae, ut neque genere hominum, neque usu rei militaris contemnendæ viderentur. Milia enim xx. in armis habebat. Hæ constabant ex Gabinianis militibus, qui jam in consuetudinem Alexandrinæ vitæ, atque licentiæ venerant, et nomen, disciplinamque pop. Rom. dediderant, ¹² uxoresque duxerant, ex quibus plerique liberos habebant. Huc accedebant collecti ex prædonibus, latronibusque Syriæ, Ciliciæque provinciæ, finitimarum regionum. Multi præterea capitis damnati, exulesque conveherant: fugitivisque omnibus nostris certus erat Alexandria receptus, certaque vitæ conditio; ut dato nomine militum essent numero: quorum si quis a Domino comprehenderetur, concursu militum eripiebatur, qui vim suorum, quod in simili culpa ver-
sabantur, ipsi pro suo periculo defendebant. Hi regum amicos ad mortem deposcere; hi bona locupletum diripere stipendii augendi causa; regis domum obsidere; regno expellere alios, alios accersere, veteri quodam Alexandrini exercitus instituto consueverant. Erant præterea equitum milia ii., qui inveteraverant compluribus Alexandria bellis. Hi Ptolemæum patrem in regnum reduxerant, Bibuli filios duos interfecerant, bella cum Ægyptiis gesserant. Hunc usum rei militaris habebant. His copiis fidens Achilles, paucitatemque militum Cæsaris despiciens, occupat Alexandriam, præterea oppidi partem, quam Cæsar cum militibus tenebat, primo impetu domum ejus irrumpere conatus est. Sed Cæsar, dispositis per vias cohortibus, impetum ejus sustinuit. Eodemque tempore pugnatum est ad portum: ac longe maximam ea res attulit dimicationem. Simul enim, diductis copiis, pluribus viis pugnabatur

¹² Uxoresque duxerant. Fuit contra Romanæ militiæ disciplinam uxores, vel alias mulieres in castris habere, aut præsiidiis, licet haberent domi-

ni. Severus imperator *πρωτος ετεροςδε primus* in hoc aliquid *premisit*, referente Herodiano III. 8. Ad Lipsii Mil. Rom. libr. v. 18.

et magna multitudinæ naves longas occupare hostes conabantur: quarum erant auxilio ¹¹ missæ ad Pompejum: quæ, prælio in Thessalia facto, domum redierant. Illæ triremes omnes, et quatuorremes erant aptæ, instructæque omnibus rebus ad navigandum. Præter has, xxii. erant, quæ præsiidii causa Alexandria esse consueverant, constrate omnes. Quas si occupassent, classe Cæsari erepta, portum, ac mare totum in sua potestate haberent: commeatu, auxiliisque Cæsarem prohiberent. Itaque tanta est contentione actum, quanta agi debuit; cum ille celerem in ea re victoriam, hi salutem suam consistere viderent. Sed rem obtinuit Cæsar, omnesque eas naves, et reliquas, quæ erant in navidus, incendit: quod tam late tueri tam parva manu non poterat: confestimque ad Pharum navibus milites exposuit. Pharus est in insula turris, magna ¹¹² altitudine, mirificis operibus exstructa, quæ nomen ab insula accepit. Hæc insula, objecta Alexandria, portum efficit: sed ¹³ a superioribus regionibus in longitudinem passuum cm. in mare jactis molibus, angusto itinere, et ponte cum oppido conjungitur. In hac sunt insula domicilia Ægyptiorum, et vicus oppidi magnitudine: quæque ubique naves imprudentia, aut tempestate paullulum suo cursu decesserint, has more prædonum diripere consueverunt. Iis autem invitis, a quibus Pharus tenetur, non potest esse propter angustias navibus introitus in portum. Hoc tum veritus Cæsar, hostibus in pugna occupatis, militibusque expositis, Pharum apprehendit, atque ibi præsidium ponit. Quibus est febus effectum, ut tuto frumentum, auxiliaque navibus ad eum supportari possent. Dimisit enim circum omnes propinquas regiones; atque inde auxilia evocavit: reliquis oppidi partibus sic est pugnatum, ut æquo prælio discederetur, et neutri

¹³ A superioribus regionibus.) Hody, de Lxx. Interpr. p. 294. Alienus videtur *regionibus*, ideoque a clarissimis viris *regibus* nisi præsens verbum *conjungitur* ab adjecto *superioribus* abhorret. Nec vero *regionibus* Valesio ad Ammian. p. 342. valde placet.

pellerentur; (id efficiebant angustiae loci) paucisque utrinque interfectis, Cæsar loca maxime necessaria complexus, noctu præmunit. Hoc tactu oppidi pars erat regiae exigua, in quam ipse habitandi causa initio erat inductus, et theatrum conjunctum domui; quod arcis tenebat locum, aditusque habebat ad portum, et ad reliqua navalia. Has munitiones insequentibus auxit diebus, ut pro muro objectas haberet, neu pugnare invitus cogeretur. Interim ¹⁴ filia minor Ptolemæi regis vacuum possessionem regni sperans, ad Achillam se ex regia transjecit, unaque bellum administrare cœpit. Sed celeriter est inter eos de principatu controversia orta; quæ res apud milites largitiones auxit. Magnis enim jacturis sibi quisque eorum animos conciliabat. Hæc dum apud hostes geruntur, Pothinus, nutritius pueri, et procurator regni in parte Cæsaris, cum ad Achillam nuntios mitteret, hortareturque, ne negotio desisteret, neve animo deficeret, indicatis, deprehensisque internuntiis, a Cæsare est interfectus. Hæc initia belli Alexandrini fuerunt.

¹⁴ Filia minor Ptolemæi regis. XLII. Hirtium B. Alex. c. 4. Arsinoe. Vide Dionem libr.

A. HIRTII PANSÆ
COMMENTARIORUM
DE BELLO ALEXANDRINO

LIBER UNUS.

CAPUT I.

*Cæsar classem ex variis locis accersit, et munitiones auget. Alexandrini in omnibus regni partibus delectum habent. Principes regni in conciliis conque-
runtur, Romanos in consuetudinem ejus regni
sæpius venisse.*

Bello Alexandrino conflato, Cæsar Rhodo, atque ex Syria, Ciliaciaque omnem classem accersit, ex Creta sagittarios, equites ¹ ab rege Nabathæorum Malco evocat; tormenta undique conquiri, et frumentum, auxiliaque adduci jubet. Interim munitiones quotidie operibus augentur, atque omnes oppidi partes, quæ minus firmæ esse viderentur, testudinibus, atque musculis aptantur; ex ædificiis autem per foramina in proxima ædificia arietes immittuntur: quantumque aut ruinis dejicitur, aut per vim recipitur loci, in tantum munitiones proferuntur. Nam incendio fere tuta est Alexandria, quod sine contignatione, ac materia sunt ædificia, et stru-
cturis, atque fornicibus continentur, tectaque sunt ² ru-

HIRTII, VEL OPPII. Vide Sueton. Cæs. 8. c. 56. Hic secundus ejus nominis. Vide Histor. Antiq.

¹ Ab rege Nabathæorum Malco. Nabathæi in Arabia petraea, eorumque Petra sedes regia. Malco libri Cæsaris, Græcis Josepho XLIII. 8. et Dioni XLII. id nomen Μαλχος Mulchus est.

² Rudere, aut pavimentis. Rudere novo, id est, fractis, et contusis testis, calce mixtis, quibus pavimenta fiunt. Viruv. VII. I. qui rudus novum opponit veteri, et redivivo: et Pallad. I. 9.